

Aleksandra Brzozowska*

Park archeologiczny jako element przestrzeni miejskiej na przykładzie Parku Archeologicznego Nea Pafos na Cyprze

An archaeological park as an element of urban space exemplified by the Nea Paphos Archaeological Park in Cyprus

W wielu miejscach świata spotkać można wydzieloną i przystosowaną do zwiedzania przestrzeń stanowiącą świadectwo działalności człowieka w minionych epokach. Zwykle takie obszary określa się mianem parków archeologicznych, a na ich terenie odnaleźć można relikty archeologiczne, pozostałości architektury czy układu urbanistycznego. Parki archeologiczne usytuowane w centrach miast świadczą o wielowiekowej ciągłości osadniczej danego obszaru. Coraz częściej stanowią one interesującą przestrzeń wzbogacającą ofertę kulturalną i turystyczną, pożądaną zarówno przez samych mieszkańców szcзыących się historią swojego miasta, jak i przez turystów ciekawych dawnych dziejów.

Park archeologiczny może być atrakcyjnym, choć wymagającym wyzwaniem dla projektanta na każdym etapie jego planowania i udostępniania. Jakie są więc cele, zasady funkcjonowania i zadania, które spełniać ma ta specyficzna przestrzeń? Rozważmy to na przykładzie parku archeologicznego Nea Pafos na południowo-zachodnim wybrzeżu Cypru.

Park mieści się na rozległym cyplu i obejmuje obszar około 0,5 km². Jest to założenie ściśle związane pod względem lokalizacji i historii ze współczesnym miastem Pafos. Położenie i obszar Nea Pafos odpowiada zasięgowi antycznego miasta, wyznaczonemu przez relikty murów miejskich. Jego starożytne dzieje skończyły się wraz

In many places in the world we can encounter a space that is separated and adapted to sightseeing and which constitutes a testimony of human activity in the past epochs. Typically, these areas are referred to as archaeological parks and within them we can find archaeological relics as well as the remains of architecture and an urban layout. Archaeological parks which are situated in city centres are a testimony of the many-century settlement continuity of a given area. They increasingly constitute an interesting space enriching a cultural and tourist offer of the city which is desired both by the residents themselves who are proud of the history of their city and by tourists who are interested in ancient history.

An archaeological park may be an attractive but demanding challenge for a designer at every stage of its planning and sharing. Thus, what are the objectives, principles of functioning and tasks that this specific space is supposed to meet? Let us consider this idea on the example of the archaeological park called Nea Paphos on the southwest coast of Cyprus.

The park is situated on an extensive promontory and covers an area of about 0.5 km². This layout is closely connected with the modern city of Paphos in terms of its location and history. The location and area of Nea Paphos corresponds to the coverage of the ancient city that was designated by the relics of the city walls. Its ancient history ended along with a series of earthquakes that hit and devastated the island in the 4th century¹ [1, pp. 6–12], [2].

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology.

¹ The capital was then moved to Salamis on the north coast and Paphos significantly lost its importance.

Il. 1. Mapa parku archeologicznego Nea Pafos. Opracowanie autorki na podstawie fotografii satelitarnych (Google Earth, data dostępu: 5.10.2014)

Fig. 1. Map of the archaeological park Nea Pafos. Prepared by the author on the basis of the satellite photographs (Google Earth, accessed: 5.10.2014)

z serią trzęsień ziemi, które nawiedziły i zniszczyły wyspę w IV w.¹ [1, s. 6–12], [2].

Najważniejsze zabytki Nea Pafos to przede wszystkim relikty antycznej zabudowy miejskiej: Dom Dionizosa, Dom Orfeusza, Dom Hellenistyczny, Willa Tezeusza i Dom Aiona² oraz pozostałości agory z odeonem i asklepiejonom. Na terenie parku znajdują się również zabytki z epok późniejszych – m.in. relikty bizantyńskiego zamku Saranda Kolones [1, s. 5–23], [2] (il. 1–3).

Nea Pafos jest jednym z najważniejszych parków archeologicznych nie tylko w dystrykcie Pafos, ale na całej wyspie – w 1980 r. został wpisany na Światową Listę Dziedzictwa UNESCO [1, s. 6]–[3]. Pod względem liczby turystów jest to najczęściej odwiedzane stanowisko archeologiczne na Cyprze³. Warto zaznaczyć, że rozkwit współczesnego Pafos (niegdyś małej wioski rolniczo-

The most important monuments of Nea Pafos are primarily the relics of the ancient urban development, e.g. House of Dionysus, House of Orpheus, Hellenistic House, Villa of Theseus and House of Aion² as well as the relics of the agora with Odeon and the Asclepeion. In the park there are also monuments from later epochs – *inter alia*, the remnants of the Byzantine fortress Saranta Kolones [1, pp. 5–23], [2] (Fig. 1–3).

Nea Pafos is one of the most important archaeological parks not only in the Pafos district but on the whole island – in 1980 it was listed by UNESCO as a World Heritage Site [1, p. 6]–[3]. In terms of the number of tourists, it is the most frequently visited archaeological site in Cyprus³. It is worth emphasizing that to a large extent the existence of this well-known and popular archaeological park contributed to the flourishing of modern Pafos (once a small agricultural and fishing village) as a tourist resort.

¹ Stolica została wtedy przeniesiona do Salminy na północnym wybrzeżu, a Pafos znacznie straciło na znaczeniu.

² Nazwy obiektów odnoszą się do mitologicznych postaci przedstawionych na mozaikach.

³ Według najnowszych danych publikowanych przez Departament Starożytności Cypru w 2005 r. park odwiedziło ponad 300 000 zwiedzających, w 2006 ponad 270 000 [4, s. 15], w 2007 prawie 260 000 [5, s. 15], a w 2008 prawie 250 000 turystów [6, s. 16]. Spadek liczby odwiedzających od 2005 r. zanotowano również w innych parkach archeologicznych Cypru. Prawdopodobnie wynika on z ogólnoswiatowego kryzysu. Cytowane dane odnoszą się tylko do nieokupowanej części Cypru.

² Names of objects refer to mythological characters presented in the mosaics.

³ According to the latest data published by the Department of Antiquities of Cyprus in 2005 the Park was visited by over 300 000 visitors, in 2006 by over 270 000 [4, p. 15], in 2007 by almost 260 000 [5, p. 15], whereas in 2008 almost 250 000 tourists visited the place [6, p. 16]. A drop in the number of visitors was also noticed in the other archaeological parks of Cyprus. It probably results from a worldwide crisis. The cited data refer only to the unoccupied part of Cyprus.

-rybackiej) jako kurortu turystycznego miasto w dużej mierze zawdzięcza właśnie istnieniu znanego i popularnego parku archeologicznego.

Podstawowym obowiązkiem współczesnego społeczeństwa jako spadkobiercy i depozytariusza przeszłości jest ochrona, również dla przyszłych pokoleń, spuścizny ludzkości – [...] *dziedzictwo archeologiczne nie stanowi własności poszczególnych narodów czy państw, ale jest powierzonym nam przez przeszłe pokolenia wspólnym zasobem kulturowym o wartości ogólnoludzkiej* [7, s. 11]. Problem ochrony zabytków, w tym archeologicznych, znalazł swoje odzwierciedlenie w wielu międzynarodowych aktach prawnych (wybrane z nich: [8]–[14]). Na m.in. ich podstawie Zbigniew Kobyliński stworzył syntetyczny i wyczerpujący zestaw zasad, którymi winne się kierować osoby zaangażowane w prace wykopaliskowe na każdym ich etapie – również tworzenia i funkcjonowania parków archeologicznych. Wskazał m.in. na konieczność ochrony zarówno pojedynczych obiektów archeologicznych, jak i całych fragmentów historycznego krajobrazu kulturowego w powiązaniu z innymi dobrami kultury i środowiska naturalnego oraz planowaniem zagospodarowania przestrzennego. Akcentował wielką wagę edukacji społeczeństwa oraz potrzebę zachowania dziedzictwa archeologicznego dla przyszłych pokoleń również w kontekście stosowania nieniszczących technik poznawczych. Podkreślał wreszcie konieczność połączenia działań wykopaliskowych z konserwacją odsłoniętych relikwów oraz absolutny prymat ochrony zabytków nad interesami komercyjnymi [7, s. 12–13].

Fundamentalnym zadaniem, jakie staje przed projektantami parków archeologicznych, jest ochrona zabytków wedle zasady „przede wszystkim nie szkodzić”. Na terenie stanowiącym załazek przyszłego parku zazwyczaj zastają oni pozostałości układu urbanistycznego, architektury, towarzyszącej jej infrastruktury oraz ewentualnie wyposażenia budynków. Relikty archeologiczne mogą przetrwać w niezmiennym stanie długi okres, dopóki przykrywa je ziemia. Odsłonięcie ich i związana z tym gwałtowna zmiana warunków (dostęp powietrza, inna wilgotność, temperatura itd.) mogą powodować szybki i trudny do powstrzymania proces niszczenia. Dlatego ważne jest, aby już na etapie przygotowania badań myśleć o zabezpieczeniu odkrytych zabytków. Zadanie to ciąży na organizatorach wykopalisk – instytucjach wysyłających misje badawcze, które w związku z tym coraz częściej zyskują profil archeologiczno-konserwatorski. Natomiast projektanci parków archeologicznych zobowiązani są stworzyć optymalne warunki, które wyeliminują potencjalne zagrożenia dla eksponowanych ruin w przyszłości. Wiąże się to m.in. z wytyczeniem właściwej trasy zwiedzania gwarantującej komfort i bezpieczeństwo zarówno turystom, jak i zabytkom oraz odpowiednią ekspozycję tych ostatnich.

Park archeologiczny w większości przypadków obejmuje otwarty obszar, a trasy zwiedzania prowadzą pomiędzy zachowanymi pozostałościami dawnej zabudowy. Taka sytuacja wymaga odpowiedniego przygotowania szlaków łączących zabytki oraz towarzyszących im współczesnych budowli. Z jednej strony relikty powinny być odseparowane od zwiedzających, np. barierką, z drugiej

The primary responsibility of a modern society as the heir and depositary of the past is the protection – also for future generations – of mankind’s heritage [...] *the archaeological heritage does not constitute the property of individual nations or states but it is a common cultural resource of general human values entrusted to us by past generations* [7, p. 11]. The problem of protecting monuments, including archaeological sites, is reflected in a number of international legal acts (some of them: [8]–[14]). It is on this basis that Zbigniew Kobyliński established a synthetic and comprehensive set of rules that ought to be observed by the people involved in excavation works during each stage, including the formation and operation of archaeological parks. Among other things, he pointed to the necessity of protecting single archaeological objects as well as whole fragments of historical cultural landscape in conjunction with other goods of culture and the environment and spatial development planning. He emphasized the great importance of educating the society and the need to preserve the archaeological heritage for future generations also in the context of applying non-destructive cognitive techniques. Finally, he stressed the need for the combination of excavations with preservation of discovered relics as well as the absolute primacy of protecting monuments over commercial businesses [7, pp. 12–13].

The fundamental task that designers face in terms of archaeological parks is the protection of monuments according to the principle “first of all do no harm”. On the land which is the basis for the future park, designers usually find the remains of the urban layout, architecture, the accompanying infrastructure and possibly the equipment of buildings. Archaeological relics can survive intact for a long time as long as they are covered by earth. Uncovering them and a rapid change in conditions which accompanies this process (air access, another kind of humidity, temperature, etc.) can cause the sudden process of destruction that is difficult to stop. Therefore, it is important to think of securing discovered monuments already at the stage of research organisations. Organisers of excavations are responsible for this task – institutions which send research missions and in this way they often receive an archaeological and restoration profile. However, designers of archaeological parks are obliged to create optimal conditions that would eliminate potential threats to the exposed ruins in the future. This involves, *inter alia*, preparing an appropriate sightseeing route which would provide tourists and monuments with comfort and safety as well as the appropriate exposure of the latter.

The archaeological park, in most cases, covers an open area and sightseeing routes run among preserved remains of ancient buildings. This situation requires the appropriate marking out of routes which connect monuments and the accompanying modern buildings. On the one hand, the relics should be separated from visitors, for example by means of a railing, while on the other hand, the path itself should not run too far from the monument (incorrect perception).

When preparing sightseeing routes it is also worth taking into account the landscape values of the area. In the case of

– sama ścieżka nie powinna przebiegać w zbyt dużej odległości od zabytku (niewłaściwa percepcja).

Przy wytyczaniu trasy zwiedzania warto również wziąć pod uwagę walory krajobrazowe terenu. W przypadku parków położonych w pagórkowatym terenie wskazane byłoby wprowadzenie punktów widokowych, usytuowanych na wzniesieniach pozwalających objąć wzrokiem większy obszar. Dla parków położonych na płaskim terenie rozwiązaniem mogą być sztuczne platformy obserwacyjne wyniesione ponad poziom gruntu, które jednocześnie stanowią mogą rodzaj znaku orientacyjnego.

Ważna jest również nawierzchnia tras zwiedzania. Najczęściej spotyka się jedynie utwardzone ścieżki ziemne. Takie rozwiązanie może powodować utrudnienia w przypadku deszczu czy śniegu. Konieczne jest wtedy zastosowanie nawierzchni, która zapewni zwiedzającym bezpieczeństwo przy niekorzystnych warunkach atmosferycznych. Nawierzchnia i przebieg tras powinny również zapewnić w miarę możliwości jak najlepszy dostęp dla osób niepełnosprawnych.

Interesującym zabiegiem jest wyeksponowanie wnętrza w taki sposób, by zwiedzający mogli zobaczyć je też od środka. Wiąże się to również z koniecznością ich odpowiedniego przygotowania, np. wzmocnieniem posadzki, wykonaniem barierki oddzielających turystów od delikatnych elementów wnętrza itd. Istotnym zadaniem jest wytyczenie trasy zwiedzania ponad zabytkami, co pozwala z bliska przyjrzeć się budowłom. Powoduje jednak konieczność wprowadzenia obcych struktur, zazwyczaj ażurowych pomostów, pomiędzy lub w same budowle zabytkowe i może stanowić pewne wyzwanie projektowe. Pod względem konserwatorskim takie konstrukcje nie powinny w żaden sposób zagrażać samemu zabytkowi. Trasy zwiedzania powinny być wyposażone w odpowiednią infrastrukturę uzupełniającą (m.in. toalety, dostęp do wody pitnej) oraz elementy małej architektury, np. ławki, które zwłaszcza w parkach archeologicznych o dużym obszarze są niezbędne. Przykładem trasy zwiedzania, która znakomicie wykorzystuje atrybuty terenu i umiejętnie podkreśla walory samej zabudowy, pozwalając turystom wejść do wnętrza budowli, jest m.in. park archeologiczny w Knossos na Krecie.

W parku Nea Pafos trasy są dobrze wytyczone – w większości bazują na naturalnie powstałych szlakach łączących najważniejsze zabytki (il. 1–3). Ziemia nawierzchnia ścieżek nie wymaga dodatkowych zabiegów. Przy zabytkach wprowadzono metalowe barierki, które skutecznie uniemożliwiają turystom wstęp na obszar chroniony. Jest to istotne zwłaszcza w miejscach, gdzie występują duże różnice wysokości, np. głębokie wykopy przy antycznej zabudowie miejskiej czy znaczna różnica poziomów pomiędzy zamkiem Saranta Kolones a jego otoczeniem.

Główny obiekt parku, Willa Tezeusza, jest dobrze udostępniony, łącznie z wprowadzeniem zwiedzających na wielki dziedziniec wewnętrzny oraz przeprowadzeniem trasy zwiedzania ponad wschodnim skrzydłem budowli. Dyskusyjne są natomiast same pomosty przerzucone nad obiektem (il. 2, 3), a zwłaszcza fakt, że część z nich stoi bezpośrednio na zachowanych posadzkach

parks located in a hilly area it would be advisable to introduce scenic overlooks which would be located in higher places in order to view larger parts of the area. Artificial observation platforms which would be elevated above the ground level might be a solution for parks situated in flat areas and at the same time they may be a kind of a landmark.

The surface of sightseeing routes is also important. Most often there are only hardened ground paths. However, this solution may cause difficulties in case of rain or snow. It is necessary then to apply a surface which will provide visitors with safety in adverse weather conditions. The surface and course of routes should also ensure, if possible, the best access for the disabled.

Exhibiting the interiors in such a way that visitors could see them also from the inside is a very interesting method. It is also connected with the necessity of adequate preparation, e.g. strengthening the floor, building the barriers which would separate tourists from delicate elements of the interior and so on. A separate issue refers to the fact of marking out sightseeing routes above monuments, which enables a closer look at buildings. However, it results in the need to introduce alien structures, most frequently openwork bridges between or inside monuments and it may be quite a challenge for the designer. In terms of conservation such structures should not in any way pose a danger to the monuments themselves. Sightseeing routes should be equipped with appropriate complementary infrastructure (e.g. toilets, access to drinking water) and elements of street architecture, e.g. benches which are indispensable especially in large archaeological parks. The Archaeological Park of Knossos in Crete is an example of a tour route that uses attributes of the area in an excellent way and skillfully accentuates the values of the development itself allowing visitors to enter the interior of buildings.

In Nea Paphos Park routes are well marked out – in most cases they are based on naturally occurring routes which connect the most important monuments (Fig. 1–3). The ground surface of paths does not require additional treatments. Metal railings were built near the monuments, which effectively prevented the tourists from entering the protected area. This is particularly important in the places where there are big differences in heights, e.g. deep excavations near the ancient urban development or a significant difference in levels between the castle of Saranta Kolones and its surroundings.

The main object of the park, Villa of Theseus, has good access for visitors who can enter a large internal courtyard and a sightseeing route running above the eastern wing of the building. However, bridges above the object are quite controversial (Fig. 2, 3), in particular the fact that some of them are situated directly on the preserved mosaic floors. These are admittedly fairly light footbridges of wooden construction, nevertheless the fact of the direct destruction of mosaics by the pressure of load bearing columns cannot be ignored.

In the park there are many scenic overlooks in the form of round viewing platforms which are situated on natural hills of the terrain. The 19th-century lighthouse, which is already closed, creates an extremely grateful dominant of

Il. 2. Nea Pafos: na pierwszym planie reliktu Domu Hellenistycznego w trakcie prac wykopaliskowych, dalej Willa Tezeusza i pomosty ponad jej wschodnim skrzydłem oraz pawilon nad Domem Aiona i główna aleja parku. W tle pafijska marina (fot. M. Jawornicki)

Fig. 2. Nea Paphos: in the foreground relics of the Hellenistic House during excavations, further the Villa of Theseus with platforms above its east wing and the House of Aion pavilion with the main alley of the park. In the background Paphos harbour (photo by M. Jawornicki)

Il. 3. Nea Pafos: na pierwszym planie reliktu Domu Hellenistycznego, dalej centralny dziedziniec Willi Tezeusza. W tle pawilony nad Domem Aiona i Domem Dionizosa oraz latarnia morska (fot. M. Jawornicki)

Fig. 3. Nea Paphos: in the foreground relics of the Hellenistic House, next the main courtyard of the Villa of Theseus. In the background pavilions above the House of Aion and the House of Dionysus and the lighthouse (photo by M. Jawornicki)

mozaikowych. Są to wprawdzie kładki o dość lekkiej konstrukcji drewnianej, ale nie można jednak zignorować bezpośredniego niszczenia mozaik przez nacisk słupów nośnych.

Na terenie parku znajduje się wiele punktów widokowych w postaci położonych na naturalnych wyniesieniach terenu okrągłych platform widokowych. Niezwykle wdzięczną dominantą Nea Pafos jest nieczynna już XIX-wieczna latarnia morska. Usytuowana w najwyższym punkcie parku niewątpliwie zapewniałaby znakomity widok na okolicę, nie jest jednak udostępniona dla zwiedzających. Dużą bolączką parku jest dość skąpe wyposażenie w infrastrukturę uzupełniającą – nieregularnie rozmieszczone ławki, brak wystarczającej liczby miejsc z dostępem do wody pitnej oraz toalet.

Osobne zagadnienie stanowi właściwa ekspozycja reliktywów architektury. Szczególnie przy delikatnych zabytkach właściwym rozwiązaniem jest obudowanie ich pawilonami odcinającymi szkodliwy wpływ nadmiernego nasłonecznienia, deszczu i wiatru. Jest to zadanie trudne z wielu powodów. W przypadku pozostałości zabudowy o dużej powierzchni podstawową trudność może sprawiać takie rozmieszczenie podpór, które z jednej strony nie niszczy substancji zabytkowej, z drugiej nie zaburza odbioru samego zabytku – nie zasłania ruin, nie wprowadza do wnętrza budowli sztucznych podziałów. Rozwiązaniem wydają się zadaszenia wielkogabarytowe, które jednak mogą wiązać się z koniecznością stosowania konstrukcji o znacznej rozpiętości. Tego rodzaju pawilon może zdominować całe stanowisko archeologiczne. Przykład takiego zadaszenia można zaobserwować w Parku Archeologicznym w Kourion na Cyprze, gdzie zespół antycznej zabudowy miejskiej przekryto jedną wspólną konstrukcją opartą na stopach fundamentowych poza zasięgiem reliktywów architektonicznych.

Inną koncepcją są lekkie pawilony, których struktura opiera się na antycznych ścianach budowli. W takim wypadku podział wnętrza pawilonu może powielać starożytny układ pomieszczeń, co jest niewątpliwym atutem proponowanego rozwiązania. Problem może natomiast stanowić zasłanianie przez słupy czy ściany pawilonu widoków na dalsze fragmenty reliktywów.

W parku Nea Pafos wzniesiono 2 pawilony osłaniające fragmenty budowli antycznych – Domu Dionizosa i Domu Aiona (il. 2, 3). Podstawowym zadaniem była tu ochrona najcenniejszych mozaik. Pawilony wybudowano, wykorzystując zadaszenie, którego konstrukcja spoczywa na oryginalnych murach antycznych. Pawilon nad fragmentem Domu Aiona obejmuje swoim zasięgiem m.in. *triclinium* ze wspianą mozaiką przedstawiającą wyjątkowy zespół scen mitologicznych [1, s. 6–12], [15]. Dach opiera się na kamiennych ścianach wzniesionych na relikwach murów oryginalnych. Konstrukcja pawilonu nad Domem Dionizosa to oparte na starożytnych murach słupy podtrzymujące dach i lekkie ściany działowe. W przypadku obu pawilonów mozaiki są doskonale widoczne dla zwiedzających, co stanowi niewątpliwą walor zastosowanych rozwiązań. Pawilony swoją bryłą, proporcjami, kątem nachylenia i pokryciem dachu bazują na wzorcach architektury lokalnej.

Nea Paphos. It is situated at the highest point of the park and it would certainly ensure an excellent view of the surrounding countryside, however, it is no longer open to the public. A big sore point for the park is the quite poor provision of complementary infrastructure – irregularly arranged benches, lack of a sufficient number of sites with access to drinking water and toilets.

A proper way of exhibiting the relics of architecture constitutes a separate issue. Especially in the case of delicate monuments the idea of enclosing them with pavilions which would protect them against harmful effects of excessive sunlight, rain and wind is a reasonable solution. However, this is a difficult task for many reasons. In the case of the remains of the large area development the basic difficulty is to arrange cantilevers in such a way that, on the one hand, this arrangement does not destroy the monument substance and on the other hand it does not disturb the perception of the monument itself – does not cover the ruins or does not form artificial divisions in the interiors of monumental buildings. The large-size roofing seems to be a solution, however, it may be connected with the necessity to use large-span constructions. This kind of pavilion can dominate the whole archaeological site. An example of such roofing can be seen in the Archaeological Park in Kourion in Cyprus, where the complex of the ancient development was covered with one common construction supported by spread footings beyond the reach of the architectural relics.

Another option might be lightweight pavilions whose construction is based on the ancient walls of the building. In this case, the division of the interior of the pavilion can duplicate the ancient layout of rooms, which is an undoubted advantage of the suggested solution. However, the fact that supports or walls of the pavilion will obscure the views of further fragments of the relics may become a problem.

Two pavilions protecting the fragments of ancient buildings were erected in the Nea Paphos Park – the House of Dionysus and the House of Aion (Fig. 2, 3). The main task here was to protect the most valuable mosaics. The pavilions were built with the use of roofing whose construction is supported by the original ancient walls. The pavilion above the fragment of the House of Aion covers, among other things, *triclinium* with a wonderful mosaic presenting an exceptional complex of mythological scenes [1, pp. 6–12], [15]. The roof is supported by the stone walls erected on the relics of the original walls. The construction of the pavilion above the House of Dionysus consists of columns which support the roof and light partition walls and are based on the ancient walls. In the case of both pavilions the mosaics are perfectly visible to visitors, which constitutes an undoubted advantage of the applied solutions. The form, proportions, the angle of inclination and the roof cover of the pavilions are based on the patterns of local architecture.

During the excavations further architectural details are also discovered (e.g. heads of columns, fragments of friezes etc.). The best way of exhibiting such elements is to embed them in the original placement, e.g. by anastylosis of parts of destroyed buildings. This is not always

W trakcie wykopalisk odnajdowane są również detale architektoniczne (np. głowice kolumn, fragmenty fryzów itd.). Najlepszym sposobem ekspozycji takich elementów jest osadzenie ich w pierwotnym położeniu, np. poprzez anastylozę części zniszczonych budowli. Nie zawsze jest to możliwe, co często prowadzi do nagromadzenia znacznej liczby takich fragmentów. Optymalnym rozwiązaniem w takich sytuacjach jest lapidarium – wydzielony obszar, gdzie detale architektoniczne niewykorzystane w rekonstrukcjach, ale interesujące w swojej formie i cenne dla naukowców są właściwie przechowywane i ekspozowane. Przykładem znakomitego lapidarium może poszczycić się chociażby zespół świątyń w Karnaku w Egipcie, gdzie ogromna liczba bloków wymagała zapewnienia odpowiedniej przestrzeni i ekspozycji na szerokich ławach separujących bloki od gruntu.

Obecnie w Nea Pafos stworzono tymczasowe lapidaria, gdzie bloki są dość chaotycznie rozrzucone. Nie jest to sytuacja korzystna, ponieważ materiału nie zabezpieczono przed szkodliwym wpływem środowiska oraz nie zadbano o jego właściwą prezentację. W dalszych planach władz cypryjskich jest stworzenie odpowiednich lapidariów.

Podczas wykopalisk oprócz pozostałości architektury wydobywa się również wiele zabytków ruchomych (fragmenty ceramiki, szkła czy metalu, rzeźby itp.). Większość z nich zazwyczaj trafia do magazynów misji archeologicznych, a najcenniejsze znaleziska przekazywane są do służb publicznych odpowiedzialnych na danym obszarze za ochronę zabytków (na Cyprze to Departament Starożytności Cypru, a w samym Pafos podległe mu Muzeum Archeologiczne). Niestety zdecydowana większość zabytków z Nea Pafos tkwi w magazynach miejscowego muzeum. Jest to niekorzystne z kilku powodów. Z punktu widzenia atrakcyjności parku archeologicznego całkowite ogołocenie go z zabytków ruchomych powoduje znaczne zubożenie stanowiska archeologicznego i może wprowadzać w błąd zwiedzających, stwarzając nieprawdziwe wrażenie, jakoby jedynymi odkrytymi relikami pozostawały budowle i infrastruktura techniczna. Muzeum pafijskie znajduje się w odległości około 2,5 km od parku archeologicznego i zdecydowana większość zwiedzających Nea Pafos nigdy nie zobaczy najcenniejszych eksponatów pochodzących z tego obszaru. Na samym stanowisku brak jest co gorsza wyraźnych informacji na temat tego, gdzie znajdują się pozyskane ze stanowiska zabytki. Najlepszym rozwiązaniem byłoby zlokalizowanie na terenie parku archeologicznego wydzielonych pawilonów, gdzie przynajmniej część znalezisk (mniej cennych czy bardziej pospolitych) mogłaby być eksponowana blisko miejsca, skąd je wydobyto. Jest to też lepszy „los” dla samych zabytków, które w magazynach muzealnych nie zawsze przechowywane są w odpowiednich warunkach. Park Nea Pafos obejmuje swoim zasięgiem tak szeroki obszar, że wydzielenie miejsca pod pawilon lub nawet zespół pawilonów nie powinno stanowić żadnego problemu.

Drugim podstawowym zadaniem istnienia parków archeologicznych jest przybliżanie za ich pośrednictwem historii. Cele dydaktyczne wymagają jednak przygotowania parku i jego infrastruktury przez wprowadzenie pew-

possible and often leads to the accumulation of a large number of such fragments. The optimal solution in these situations is a *lapidarium* – a separate area where architectural details which were not used in reconstructions, but are interesting in their forms and valuable to scientists, are properly stored and exhibited. An example of the excellent lapidary is the complex of temples of Karnak in Egypt, where a huge number of blocks required adequate space and exhibition on wide benches which separated blocks from the ground.

Presently, in Nea Paphos temporary *lapidaria* were arranged, where the blocks are quite chaotically scattered. It is not an advantageous situation because the material was not protected against harmful environmental influences and its proper presentation was not taken care of. The authorities of Cyprus are planning to create appropriate *lapidaria* in the future.

During the excavations, apart from the remains of architecture, many historic movable monuments (fragments of pottery, glass or metal, sculpture, etc.) are also uncovered. Most of them usually end up in the warehouses of archaeological missions, whereas the most valuable discoveries are transferred to the public services that are responsible for the protection of monuments in a given area (in Cyprus it is the Department of Antiquities of Cyprus and the subordinate Archaeological Museum in Paphos). Unfortunately, the vast majority of monuments of Nea Paphos is in the warehouses of the local museum. It is disadvantageous for several reasons. From the point of view of the archaeological park attractiveness, depriving it completely of movable monuments results in significant impoverishment of the archaeological site and may be misleading to the visitors by creating a false impression that the buildings and technical infrastructure are the only discovered relics. The Paphos Museum is located approximately 2.5 km from the archaeological park and the vast majority of visitors to Nea Paphos will never see the most valuable exhibits from this area. To make matters worse, at the site itself there is no clear information as to where the monuments that were discovered at that site are. The best solution would be to locate separate pavilions in the archaeological park territory, where at least some of the discoveries (less valuable or more common) could be exhibited near the place from which they were excavated. It is also a better “destiny” for the monuments which are not always stored in appropriate conditions in the museum warehouses. The Nea Paphos Park covers such a wide area that separating some space for a pavilion or even a complex of pavilions should not cause any problem.

The second basic task of the existence of archeological parks is that they bring history closer to visitors. However, didactic objectives require the preparation of the park and its infrastructure through the introduction of certain facilities that enrich the educational offer – above all, well-designed information boards which will provide visitors with the most important information about monuments in a brief form. There is much to be done in this regard in Nea Paphos – there are definitely too few information boards, the information contained in them is

nych udogodnień wzbogacających ofertę edukacyjną – przede wszystkim odpowiednio zaprojektowanych tablic informacyjnych, dostarczających w skondensowanej formie najważniejszych informacji o zabytkach. W Nea Pafos jest pod tym względem wiele do zrobienia – tablic informacyjnych jest zdecydowanie za mało, wiadomości w nich zawarte są skąpe i niejednokrotnie przedstawiają nieaktualny już stan wiedzy, a nawet wprowadzają w błąd.

Coraz częściej spotyka się też sale multimedialne. Dzięki nim zwiedzający mogą zapoznać się z materiałem odtwarzającym pierwotny stan stanowiska archeologicznego, które nierzadko przetrwało do naszych czasów w stanie znacznie zredukowanym. Takie pokazy filmów, projekcje czy nawet hologramy wirtualnej rzeczywistości z epoki pozwalają laikowi znacznie lepiej zapoznać się z samymi zabytkami i przyswoić sobie szeroki kontekst ich istnienia. Dostarczają też wielu informacji zwyczajowo dostępnych tylko w formie opisowej bądź rysunkowej, a zatem z zasady podlegających pewnym uproszczeniom. Współczesne techniki cyfrowe umożliwiają przedstawienie całego spektrum życia danej społeczności w postaci wizualizacji odtwarzającej poszczególne etapy rozwoju obiektów w najdrobniejszych szczegółach, łącznie z rekonstrukcją życia codziennego mieszkańców. Istotne przy tym jest zaprezentowanie zwiedzającym informacji naukowych w sposób przystępny i dostosowany do ich poziomu wiedzy, co może wiązać się ze zróżnicowaniem pokazów multimedialnych w zależności od grupy zwiedzających. Muzeum Archeologiczne w Biskupinie może tutaj posłużyć za dobry przykład. Prócz rezerwatu archeologicznego, gdzie można zwiedzić samą osadę, udostępnia ono również Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego – kompleks mieszczący ekspozycję zabytków ruchomych, sale multimedialne, księgarnię itd. – wielofunkcyjne zaplecze parku archeologicznego.

Niestety na razie Nea Pafos nie jest wyposażone w tego rodzaju udogodnienia. Nie ulega jednak wątpliwości, że wartość jego zabytków, czas ich budowy i trwania oraz ich skala dostarczą materiał niezbędny do stworzenia zaplecza multimedialnego w przyszłości. Taki obiekt z salami projekcyjnymi mógłby być powiązany z opisanym powyżej pawilonem wystawienniczym mieszczącym ekspozycję zabytków ruchomych i tworzyłby naturalne dopełnienie kompleksu.

Wszystkie elementy nowe wprowadzone w substancję zabytkową (pomosty, punkty widokowe, pawilony, elementy małej architektury itd.) powinny uzupełniać program parków archeologicznych i tworzyć z ich podstawową tkanką – zabytkami – spójną całość zarówno pod względem funkcjonalnym, jak i estetycznym. Elementem pierwszoplanowym powinny być zawsze zachowane relikty archeologiczne, a towarzysząca im współczesna infrastruktura winna stanowić tylko i wyłącznie tło uwykułające walory zabytków. W żadnym wypadku nowe instalacje nie powinny konkurować z zabytkową tkanką czy ją przyćmiewać. Wprowadzenie nowego wyposażenia w relikty archeologiczne nie jest zadaniem łatwym, zwłaszcza w przypadku wielkogabarytowych pawilonów wystawienniczych, jednak wiele już zrealizowanych tego rodzaju obiektów świadczy o tym, że projektanci potra-

scarce and they frequently present an already outdated state of knowledge or even mislead visitors.

More and more frequently multimedia rooms are used, in which visitors can get acquainted with the material presenting the original state of archaeological sites which often survived to our times in significantly reduced conditions. Such shows, film presentations or even holograms of the virtual reality of a given epoch make it possible for a layman to become acquainted much better with the monuments and understand a broad context of their existence. They also provide a much of information which is usually available only in a written form or in drawings, and therefore, in principle, subject to certain simplifications. Moreover, modern digital technologies enable the presentation of the whole spectrum of life of a given community in the form of visualization showing the particular stages of development of objects in smallest details, including the reconstruction of everyday life of inhabitants. In this case it is really crucial to present the scientific information to visitors in a way that is accessible and adapted to their level of knowledge, which may be connected with a diversity of multimedia presentations depending on the group of visitors. The Archaeological Museum in Biskupin can serve as a good example here. Apart from the archaeological reserve, where it is possible to visit the settlement itself, it also provides the Tourist Service Centre – a complex which houses the exhibition of movable monuments, multimedia rooms, a bookshop etc. – multifunctional facilities of the archaeological park.

Unfortunately, for the time being Nea Paphos is not equipped with the facilities of this kind. There is no doubt, however, that the value of its monuments, the time of their construction and their duration as well as the scale will provide the material necessary to build multimedia facilities in the future. Such an object along with the show rooms could be associated with the display pavilion described above which houses a movable monuments exhibition and it would create a natural complement to the complex.

All new elements which are introduced in the historical substance (bridges, scenic overlooks, pavilions, street architecture elements etc.) should complement the archaeological park program and create along with their basic tissue – monuments – a coherent whole, both in terms of functionality and aesthetics. The preserved archaeological relics should always be treated as the primary issue and the accompanying modern infrastructure should be the only background emphasizing the values of monuments. Under no circumstances should new installations compete with the historic tissue or outshine it. The introduction of new equipment in the archaeological relics is not an easy task, especially in the case of large-size exhibition pavilions, however, many objects of this kind which have already been realised provide a testimony that designers were able to find a balance between a modern form and respect for relics from the past.

In the case of the Nea Paphos Park the introduction of new architecture in the historical tissue occurs relatively on a small scale and actually it is only limited to the above

fili znaleźć złoty środek pomiędzy współczesną formą a szacunkiem dla relikwów przeszłości.

W przypadku parku Nea Pafos ingerencja nowej architektury w tkankę zabytkową jest stosunkowo niewielka i ogranicza się właściwie tylko do opisanych już powyżej pawilonów Domu Dionizosa i Domu Aiona (il. 2, 3), budynku mieszczącego główne wejście oraz dawnego domu wykopaliskowego, księgarni i kiosku z napojami. Prezentują one dość zachowawczą formę luźno nawiązującą do architektury śródziemnomorskiej. Zarzucić im można pewną „ociężałość”, lecz ten dość konserwatywny styl nie odciąga uwagi zwiedzających od istoty parku, czyli relikwów architektury.

Problemem Nea Pafos jest przede wszystkim brak spójnego programu plastycznego parku obejmującego pawilony, pomosty nad zabytkami, bariery, punkty widokowe, tablice informacyjne, system znaków graficznych czy wzornictwo. Ponieważ poszczególne elementy wyposażenia wprowadzono w różnych okresach i według różnych koncepcji, całość tworzy chaos kompozycyjny, który wymaga ujednoczenia.

Istotnym aspektem funkcjonowania parków archeologicznych są ich powiązania z okolicą. Zastosowane rozwiązania projektowe parku i jego otoczenia powinny obu stronom przynieść korzyści. Właściwa komunikacja i dostępność zapewnia odpowiednią liczbę zwiedzających, a przez to finansowanie parku, natomiast miasto zyskuje atrakcję turystyczną rozszerzającą ofertę kierowaną do mieszkańców i gości. Natrafienie w obrębie miasta na relikwty archeologiczne wiąże się często z koniecznością wyłączenia z oferty rynkowej gruntu o znacznej wartości, co może powodować pewne dylematy natury finansowej. Również utrzymanie infrastruktury parku archeologicznego, a przede wszystkim stale prowadzona konserwacja zabytków generuje niejednokrotnie znaczne koszty, które mogą przekraczać wpływy ze sprzedanych biletów. Trzeba jednak pamiętać, że ochrona dziedzictwa archeologicznego stanowi wartość nadrzędną i należy zachować jej prymat nad interesem komercyjnym [7, s. 13].

Ważną sprawą relacji miasto–park jest usytuowanie głównego wejścia tego ostatniego. Jeśli jest to znaczna odległość, w interesie władz i miasta, i parku leży jego odpowiednie skomunikowanie z centrum (transport publiczny i parking dla samochodów oraz autobusów). Położenie Nea Pafos jest znakomite – zaraz obok głównego wejścia znajduje się duży parking, dworzec autobusowy i postój taksówek, marina oraz ściśle centrum rozrykowo-hotelowe miasta (il. 1, 2). Naokoło całego założenia, po części wzdłuż wybrzeża biegnie szeroki, wygodny trakt pieszo-rowerowy pozwalający jednocześnie obserwować morze i park.

Istotnym aspektem funkcjonowania wielu parków archeologicznych jest zabezpieczenie możliwości pracy specjalistom niezależnie od udostępnienia obszaru dla zwiedzających. Umożliwienie badaczom pracy w długiej perspektywie czasu jest istotne ze względu na jedną z kluczowych zasad ochrony dziedzictwa archeologicznego, która zakłada potrzebę jego zachowania dla przyszłych pokoleń [7, s. 13]. Dotyczy to zarówno ciągłości prac danej misji, co nierzadko rozciąga się na okres kilkudziesię-

tych pawilonów, i.e. the House of Dionysus and the House of Aion (Fig. 2, 3), the buildings housing the main entrance and the former excavation home, the bookstore and the kiosk with drinks. They represent a fairly conservative form which freely corresponds to the Mediterranean architecture. They can be accused of some sort of “heaviness” but this rather conservative style does not distract visitors’ attention from the essence of park or the relics of architecture.

The problem of Nea Paphos is primarily the lack of a coherent artistic program of the park, including pavilions, bridges above monuments, railings, scenic overlooks, information boards, graphic sign system or design. Since the particular elements of the equipment were introduced in different periods and according to various concepts, the whole creates a compositional chaos which needs unification.

An important aspect of the functioning of archaeological parks are their relations with the surroundings. The applied design solutions of the park and its surrounding should bring benefits to both parties. Proper communication and accessibility provide an adequate number of visitors, and therefore funding the park, whereas the city is enriched by a tourist attraction which extends the offer addressed to residents and visitors. Encountering archaeological relics around the city is often connected with the necessity to exclude a plot of land of a significant value from the market offer, which may result in some dilemmas of a financial nature. Also, the need to keep the archaeological park infrastructure and, above all, constantly conducted conservation of monuments frequently generates significant costs that may exceed the profits from ticket sales. However, we should bear in mind the fact that the protection of the archaeological heritage is of a precedent value which should always have its primacy over commercial interests [7, p. 13].

An important issue of the city-park relations is the location of the main entrance of the latter. If this is a considerable distance, it is the authorities’ and the city’s as well as the park’s business to prepare proper communication with the centre (public transport and car and bus parking lots). The location of Nea Paphos is excellent – right next to the main entrance there is a large car park, bus station and taxi rank, marina as well as the entertainment and hotel centre of the city (Fig. 1, 2). Around the whole complex, partly along the coast there is a broad and comfortable route for cyclists and pedestrians at the same time making it possible to watch the sea and the park.

Providing appropriate work conditions for specialists independently of making an area accessible for visitors constitutes an important aspect of functioning of many archaeological parks. Enabling researchers to work in the long term is important due to one of the key principles of protection of the archaeological heritage, which implies the need for its preservation for future generations [7, p. 13]. This refers both to the continuity of the given mission work, which often extends for a period of several decades, and the research carried out by future expeditions offering different from contemporary research tools. In the context of the continuous development of archaeo-

sięciu lat, jak i badań przyszłych ekspedycji dysponujących innymi od współczesnych narzędziami badawczymi. W kontekście ciągłego rozwoju metodologii badań archeologicznych, rozciągających się również na techniki niszczące, zapewnienie możliwości badań w przyszłości stanowi zadanie priorytetowe. Praktyczna strona tego zagadnienia sprowadza się często do pozostawienia pewnych obszarów parku w stanie jeszcze niewyeksplorowanym i takiego zaprojektowania tras zwiedzania, aby nie utrudniały one i nie ograniczały dalszych prac. Przykładem choćby Pompeje, gdzie znaczne obszary pogrzebanego pod popiołami miasta pozostawiono do dalszej eksploracji. Czasem konieczne jest zamknięcie dla ruchu turystycznego części terenu, na którym prowadzone są badania, ze względu na wygodę pracy specjalistów i bezpieczeństwo zwiedzających (np. odsunięcie tras zwiedzania od głębokich wykopów).

Zastosowane w parku archeologicznym rozwiązania materiałowe i przestrzenne infrastruktury towarzyszącej zabytkom powinny również być w miarę możliwości odwracalne, ponieważ trudno jest obecnie przewidzieć zakres i sposób prowadzenia badań w przyszłości. Może się to też wiązać z powrotem specjalistów do miejsc już przebadanych, co nierzadko prowadzi do zupełnie nowych odkryć. Takie założenie jest zgodne z konwencjami zakładającymi jako absolutną podstawę odwracalność zabiegów konserwatorskich.

W Nea Pafos wykopaliska archeologiczne są stale prowadzone od 1962 r. [2] i to przez wiele międzynarodowych ekspedycji⁴. W zasadzie w większości przypadków badania nie napotykają większych trudności, choć kilkakrotnie bywały ograniczane ze względu na przebieg tras zwiedzania.

Przy parkach archeologicznych powstają również we wszech miar pożądane pracownie służące studiom i zabezpieczeniu materiału wykopaliskowego na bieżąco. Dotyczy to zwłaszcza warsztatów konserwatorskich, gdzie specjaliści mogą zająć się zabytkami ruchomymi zaraz po ich wydobywaniu, co eliminuje konieczność przetrzymywania niezabezpieczonych obiektów w warunkach, które mogłyby im szkodzić. Przy takich pracowniach powinny znajdować się magazyny dla zabytków, które nie kwalifikują się do ekspozycji muzealnej, lecz stanowią cenny materiał badawczy. Połączenie tego rodzaju zaplecza badawczo-konserwatorskiego z opisanymi powyżej pawilonami wystawienniczymi dopełnia program funkcjonalny obiektów towarzyszących parkom archeologicznym. Departament Starożytności Cypru zamierza stworzyć na terenie Nea Pafos takie właśnie wielofunkcyjne centrum przeznaczone dla misji archeologicznych pracujących w parku. Jest to jednak planowane w bliżej nieokreślonej przyszłości.

Park archeologiczny jak w soczewce skupia wiele aspektów minionego i współczesnego świata, a także stawia

logical research methodology, including also non-destructive techniques, providing research opportunities in the future constitutes a priority task. The practical side of this issue often results in leaving certain areas of the park in the condition that is still not explored and in such designing sightseeing routes that they would not hinder or limit further works. An example could be Pompeii, where large areas of the city, which was buried under the ashes, was left to be further explored. Sometimes it is necessary to close for tourists a part of the area where research is carried out due to the comfort of specialists and safety of visitors (e.g. moving sightseeing routes far from deep excavations).

Material and spatial solutions of infrastructure accompanying monuments, which were used in the archaeological park, should also be reversible whenever possible because at the moment it is difficult to predict the scope and method of research in the future. This may also be connected with the fact that specialist will have to come back to the places that have already been researched, which often leads to completely new discoveries. This assumption is in accordance with conservation conventions, which assume reversibility of conservation treatments as the absolute foundation.

In Nea Paphos archaeological excavations have been continuously carried out since 1962 [2] by many international expeditions⁴. In fact, in most cases, the excavations did not meet serious difficulties, however, they were limited several times due to the course of sightseeing routes.

Necessary and most desirable specialist workshops for developing and saving the excavation material on a regular basis are organised near archaeological parks. This especially refers to conservation workshops where specialists can deal with movable monuments immediately after they are excavated, which eliminates the necessity to keep unsecured objects in conditions that could be harmful. These laboratory ought to be equipped with warehouses for monuments which are not qualified to be exhibited in museums but they still constitute a valuable research material. The combination of this type of workshops with the exhibition pavilions described above complements a functional program of objects accompanying archaeological parks. The Department of Antiquities of Cyprus is planning to establish this sort of multifunctional centre intended for archaeological missions working in the park in the area of Nea Paphos. However, it is uncertain when these plans are to be implemented in the future.

Many aspects of the past and modern world converge in the idea of an archaeological park which poses high requirements to designers developing this unique space. In this context Nea Paphos has all the merits of an archaeological park – remarkable monuments, excellent location in relation to the city and picturesque landscape. A skilful

⁴ M.in. Polska Misja Archeologiczna w Nea Pafos Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego; The Italian Mission of the University of Catania at Nea Pafos – Toumpallos; Paphos Agora Project – Ekspedycja Archeologiczna Uniwersytetu Jagiellońskiego.

⁴ *Inter alia*, Polish Archaeological Mission in Nea Paphos the Centre of Mediterranean Archaeology of the University of Warsaw; The Italian Mission of the University of Catania at Nea Paphos – Toumpallos; Paphos Agora Project – Archaeological Expedition of the Jagiellonian University.

przed projektantami zagospodarowania tej niezwyklej przestrzeni wysokie wymagania. W tym kontekście Nea Pafos ma wszelkie walory parku archeologicznego – znakomite zabytki, doskonałe położenie względem miasta, malowniczy krajobraz. Umiejętne dopełnienie tych naturalnych atutów przez brakującą infrastrukturę oraz ujednolicony program plastyczny mogą w przyszłości sprawić, że stanie się on wzorowym przykładem parku archeologicznego łączącego spuściznę historyczną z nowoczesnymi rozwiązaniami projektowymi.

complementation of these natural values by lacking infrastructure and a uniform artistic program may contribute to the creation of a perfect example of an archaeological park which combines historical heritage with innovative designing solutions.

Translated by
Bogusław Setkiewicz

Bibliografia/References

- [1] Daszewski W.A., *Nea Pafos 1965–1995*, [w:] W.A. Daszewski, H. Meyza, *Cypr w badaniach polskich*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1998, 5–23.
- [2] <http://www.mcw.gov.cy/mcw/DA/DA.nsf/All/59FFC9310818070EC225719B003A2EB8?> [accessed: 15.07.2014].
- [3] <http://whc.unesco.org/en/list/79> [accessed: 23.07.2014].
- [4] Flourentzos P., *Annual Report of the Department of Antiquities for the Year 2006*, Printing Office of the Republic of Cyprus, Lefkosia 2008.
- [5] Flourentzos P., *Annual Report of the Department of Antiquities for the Year 2007*, Printing Office of the Republic of Cyprus, Lefkosia 2008.
- [6] Hadjicodti M., *Annual Report of the Department of Antiquities for the Year 2008*, Printing Office of the Republic of Cyprus, Lefkosia 2010.
- [7] Kobyliński Z., *Międzynarodowe zasady ochrony i konserwacji dziedzictwa archeologicznego*, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich – Oddział Warszawski, Warszawa 1998.
- [8] *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Paris 17 October–21 November 1972, <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/> [accessed: 4.10.2014].
- [9] *Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona)*, La Valette, 1992 (Dz.U. z dnia 9 października 1996 r., <http://www.nid.pl/upload/iblock/31e/31e948056a3c34470e800fa5edf9a0a5.pdf> [accessed: 31.05.2014].
- [10] *ICOMOS Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*, 1990, http://www.international.icomos.org/charters/arch_e.pdf [accessed: 4.10.2014].
- [11] *ICOMOS International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Karta Wenecka 1964)*, Wenecja 1964, <http://www.nid.pl/upload/iblock/15f/15f3d8201c79013f37d81be7c64697f5.pdf> [accessed: 31.05.2015].
- [12] *Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*, UNESCO 19th session, Nairobi 1976, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [accessed: 4.10.2014].
- [13] *Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations*, UNESCO 9th session, New Delhi 1956, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [accessed: 4.10.2014].
- [14] *The Declaration of San Antonio*, 1996, <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/188-the-declaration-of-san-antonio> [accessed: 4.10.2014].
- [15] Daszewski W.A., *Dionysos der Erlöser. Griechische Mythen im spätantiken Cypern*, [w:] G. Grimm (red.), *Trierer Beiträge zur Altertumskunde*, Bd. 2, P. v. Zabern, Mainz am Rhein 1985.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie wzajemnych powiązań miast i towarzyszących im parków archeologicznych w kontekście zadań, jakie stoją przed projektantami tych ostatnich. Za przykład posłużył park Nea Pafos na południowo-zachodnim wybrzeżu Cypru.

Park archeologiczny to wydzielona i przystosowana do zwiedzania przestrzeń stanowiąca świadectwo działalności człowieka w minionych epokach. Najważniejszym zadaniem parków archeologicznych jest ochrona zabytków. Należy w miarę możliwości wyeliminować potencjalne zagrożenia reliktyw archeologicznych (m.in. nadmierne nasłonecznienie, wiatr, deszcz i wilgotność, zasolenie oraz potencjalne zniszczenie przez zwiedzających), co wiąże się m.in. z wytyczeniem optymalnej trasy zwiedzania, biorącej pod uwagę zabezpieczenie i ekspozycję zabytków, walory krajobrazowe terenu i infrastrukturę towarzyszącą (pomosty, pawilony wystawiennicze, elementy małej architektury). Nowe elementy wprowadzone w substancję zabytkową powinny uzupełniać program parków archeologicznych i tworzyć z zabytkami spójną całość zarówno pod względem funkcjonalnym, jak i estetycznym.

Drugim celem istnienia parków archeologicznych jest przybliżanie za ich pośrednictwem historii. Cele dydaktyczne wymagają wyposażenia parku w odpowiednią infrastrukturę, jak tablice informacyjne oraz sale multimedialne, w których zwiedzający mogą zapoznać się z materiałem odtwarzającym pierwotny stan stanowiska archeologicznego. Istotne przy tym jest zaprezentowanie zwiedzającym informacji naukowych w sposób przystępny i ciekawy.

Ważnym aspektem funkcjonowania parków archeologicznych jest zabezpieczenie możliwości pracy specjalistom niezależnie od udostępnienia obszaru dla zwiedzających. W kontekście ciągłego rozwoju metodologii badań archeologicznych, również technik nieniszczących, zapewnienie możliwości badań w przyszłości stanowi zadanie priorytetowe.

Park archeologiczny jak w soczewce skupia wiele aspektów minionego i współczesnego świata, a także stawia przed projektantami zagospodarowania tej niezwyklej przestrzeni wysokie wymagania. Taki obszar może stanowić cenny element przestrzeni miasta, wzbogacając ofertę kulturalną, naukową, dydaktyczną oraz turystyczną.

Słowa kluczowe: park archeologiczny, Nea Pafos, przestrzeń miejska

Abstract

The aim of the article is to show mutual connection between cities and accompanying them archaeological parks in the context of tasks that designers have while planning them. The park Nea Paphos on the south-west coast of Cyprus will serve as an example.

An archaeological park constitutes a separated space adapted to visiting, which bears witness to human activities in the past epochs. Monument preservation is the main aim of archaeological parks. It is desirable, as far as possible, to eliminate potential threats of archaeological relics (among

others: over-exposure to the sunlight, wind, rain, humidity and potential damage from visitors). It is connected with creating an optimal sightseeing route that would take into account safety of the exhibited monuments, landscape qualities, existing infrastructure (platforms, exhibition pavilions, elements of small architecture). New elements introduced to already existing relics should supplement the programme of archaeological parks and create together with monuments a compact unity both functionally and aesthetically.

The second basic aim of archaeological parks is to draw people's attention to history. Didactic objectives require the park to be provided with a proper infrastructure such as information plates or multimedia rooms, in which visitors could learn about the primary condition of an archaeological site. Scientific information should be presented in a way both interesting and easy to understand.

The next aspect of archaeological parks concerns ensuring the possibility of carrying work by specialists independently of opening them to the public. Due to continuing development of methodology of archaeological studies, also undamaging techniques, securing the possibility of future excavations becomes the priority.

An archaeological park converges many aspects of the past and present world and so it states high planning requirements for designers of this unusual area. Such a place may constitute a valuable element of the urban space, enriching cultural, scientific, didactic and touristic offer.

Key words: archaeological park, Nea Paphos, urban space